

ROSSIYA-UKRAINA MOJAROSINING YEVROPA ITTIFOQINING IQTISODIY SIYOSATIGA IQTISODIY TA'SIRLARI FISKAL QO'LLAB-QUVVATLASH VA PUL MONITORINGINI O'Z ICHIGA OLGAN HOLDA.

Musabekov Sherali Nazarali o'g'li

Qo'qon universiteti talabasi
sheralimusabekov@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Rossiya-Ukraina mojarosining Yevropa Ittifoqining iqtisodiy siyosatiga iqtisodiy oqibatlarini muhokama qilinadi. Bu mojaro natijasida etkazilgan iqtisodiy zararni yumshatish uchun fiskal qo'llab-quvvatlash va pul monitoringi zarurligini ta'kidlaydi. Mojaro iqtisodiy o'sishning pasayishiga, savdo uzilishlariga, investitsiyalarning uzilishiga, sektorning qisqarishiga, inflyatsiyaga, valyuta qadrsizlanishiga, fiskal taqchillikka, moliya bozorlari va texnologiyalarga kirishning cheklanishiga va xalqaro sanksiyalarga olib keldi. Bundan tashqari, neft narxining pasayishi va energiyaga qaram bo'lgan iqtisodiyot iqtisodiy muammolarni yanada kuchaytirdi. Mojaro, shuningdek, inson kapitalining yo'qolishiga, odamlarning ko'chirilishiga va resurslarning yo'qolishiga olib keldi. Ushbu muammolarni hal qilish uchun Yevropa Ittifoqi barqarorlikni tiklash, nizolarni hal qilish va uzoq muddatli tiklanishni rag'batlantirishga e'tibor qaratishi kerak. Ushbu izoh asosiy iqtisodiy ta'sirlarning to'liq ko'rinishini taqdim etadi va iqtisodiy zararni kamaytirish va tiklanishni rag'batlantirish bo'yicha potentsial choralarni taklif qiladi.*

Kalit so'zlar; *Rossiya-Ukraina mojarosi, Evropa Ittifoqi, iqtisodiy siyosat, fiskal qo'llab-quvvatlash, monetar siyosat.*

Abstract: *This article discusses the economic consequences of the Russia-Ukraine conflict on the economic policy of the European Union. This highlights the need for fiscal support and monetary monitoring to mitigate the economic damage caused by the conflict. The conflict has led to reduced economic growth, trade disruptions, investment disruptions, sector contraction, inflation, currency depreciation, fiscal deficits, restricted access to financial markets and technology, and international sanctions. In addition, falling oil prices and an energy-dependent economy have exacerbated economic problems. Conflict has also led to the loss of human capital, displacement of people and loss of resources. To address these challenges, the EU must focus on restoring stability, resolving conflicts and promoting long-term recovery. This commentary provides a comprehensive overview of the main economic impacts and suggests potential measures to reduce economic damage and promote recovery.*

Keywords; *Russia-Ukraine conflict, European Union, economic policy, fiscal support, monetary policy.*

Абстрактный: *В данной статье рассматриваются экономические последствия российско-украинского конфликта для экономической политики Европейского Союза. Это подчеркивает необходимость фискальной поддержки и денежно-кредитного мониторинга для смягчения экономического ущерба, причиненного конфликтом.*

Конфликт привел к замедлению экономического роста, сбоям в торговле, сбоям в инвестициях, сокращению сектора, инфляции, обесцениванию валюты, дефициту бюджета, ограничению доступа к финансовым рынкам и технологиям и международным санкциям. Кроме того, падение цен на нефть и энергозависимая экономика усугубили экономические проблемы. Конфликт также привел к потере человеческого капитала, перемещению людей и потере ресурсов. Для решения этих проблем ЕС должен сосредоточиться на восстановлении стабильности, разрешении конфликтов и содействии долгосрочному восстановлению. В этом комментарии представлен всесторонний обзор основных экономических последствий и предложены возможные меры по сокращению экономического ущерба и содействию восстановлению.

Ключевые слова; *Российско-украинский конфликт, Европейский союз, экономическая политика, фискальная поддержка, монетарная политика.*

Rassiya ozinning 2022-yil 24 fevraldagi Ukrayinaga qilgan ishini hamma har hil gapiradi bazilar bu yomon yoki yaxshi deb tariflashdi. Lekin hozir bu maqolada bu urushning iqtisodiyga tasirini korib otamiz. Bu hujumdan song darhol Yevropa mamlakatalari ,AQSH va boshqa katta davlatlar tezlik bilan sanksiya embargo baykotlar elon qilishni boshladi. Bu sanksiyalar okibatida Rassiyaning eksportitiga sezilarli daraajada tasir korsatdi. Va bu sanksiyalarga javoban Rassiya hukumati ham yevropa davlatiga cheklov koydi va 2 la tomondan tosiklar eksport qilish korsatkichlarni sezilarli darajada pasga tushirdi. Bazi olimlar hatto Rassiya huquqiy cheklov koymasa ham boshqa tomonlar bilan savdo kilsa ham yevropa firmalari jarimalar huquqiy choralar korishidan korkib ham ozlari holasalar ham savdo kilishonmaydi deb takidlashmokda. Evropa Ittifoqining savdo statistikasiga ko'ra , 2021 yilda Rossiyaga bolgan tovarlar eksporti 89 milliard yevroni tashkil etdi. Agar ular to'xtatilsa – eng katta taxmin - bu boshqa narsalar bilan bir qatorda, Evropa Ittifoqi tovarlariga yalpi talabning 2019 yil YaIMning 0,6 foiziga pasayishiga olib keladi. Rossiyaga tovarlar eksportining 50 foizga qisqarishi YaIMning 0,3 foizini qisqartiradi. Yalpi talabni inobatga olmagan holda aytib otilgan. Rassiyaga kiritilgan togriidan togri xorijiy investitsiyalarning tortdan uch kismi yevropa itfikiga tori keladi. Sonlarda aytadigon bosek bu 300 milliard yevrodan koprook degani. BU pularni chikib ketishi Rassiya moliya tizimiga va banklariga sezilarli darajda tasir kiladi. Lekin bu 300 milliarda puldan hamasi ham chikib ketmasa ham masalan yarmi bolsa ham olib chikib ketilsa Rassiyaning banklariga tasir otqazme koymidi.

2008 yildagi butun dunyodagi moliyaviy inqiroz shuni korsatdiki bita ikkta moliyaviy bank bankrotga uchrasa keyingisaga tasir kiladi shu zyilda barcha moliyaviy tashqilotlarga tasir kiladi ohir okibat bu davlatninig iqtisodiy ahvolini yomonlashtiradi. Masalan Yevropa Itfokidagi barcha Rassiyaning bank filliyalari yopilb boldi bu ozi ham banklarga kata tasir kiladi.

Migratsiya muamolari ham mavjud aprel oyida 4.6 millioni tashqil kilgan undan oldin esa 7.1 million aholi kochirilgan ularning katta kismi ayolar va bollalar.Va hozirda ham kochish sekinlik bilan bolsa ham davom etyapti.Qochkinlarga boshpana, oziq-ovqat,sog'likni saqlash va talim uchun molliyabiy kata miqdordagi pullar har bir kishiga yiliga 9000 yevoradan 25000 oynab turadi.Ortacha olganda ham har kishiga bir yilda 10000 ming yevro kiyamat pul xarajat hisoblansa ham bu judayam katta miqdor bolib ketadi. Aprel holatiga hisoblaganda bir yilga 5 million qochkin uchun 50 milliard yevro yoki Yevropa Itfokining YAIMning 0.35 foizi tashqil kiladi.

Rassiya va Ukraina oziq ovqat sohlarida aynan bugdoyni asosiy ishlab chikaruvchilaridan hisoblanadi va eksportda ham ularning ulushi baland.Rassiya va Ukaraina bugdey eksportini 23% tashqil kiladi jahon bozorida.Yevropa Itfoqining Rassiya bilan munosabatlari yomonligini korsek ulardan bugdoy olish olsa ham lekin logistika muamolari tufayli kiyin bolib ketadi.Ukrainada esa struktalar yoq kilinmokda va koplal shaharlarda urush bolmakda va boshqa shaharlarga yetqazib berish bolgan muamolarni korsek 2023 yilga kelib bugdoy mahsulotlari yetishmaslig extimoli baland.

Yevropaga hozir asosiy maumo bu isiqlik manbalaridagi muamolar chunki neft,gaz va komirni Rassiyadan kabul kiladi.Neft va Gazni oladigon bolsek Yevropa Itfoki-27da energiya ta'minoti(Birlashgan Qirollikdan tashqari) asosan neft (33 foiz, deyarli barchasi import qilinadi), gaz (24foiz, asosan import qilinadi) va ko'mir (12 foiz, birinchi navbatda import qilinadi).Rassiyada ancha yillardan beri komir,neft va gazni yetqazib beruvchi asosiy davlat hisoblanadi.

Ha bu energetikada kilgan sanksiyalari orkali Rassiyaning foydasini kamaytirmokchi lekin Garb bilan savdoni toxtatsa umuman sotolmedi degani emas.Chunki Xitoy va Hindistonga sotib oz bolsaham kop daromad kormasa ham ozining daromadini togirlab olsa boladi. Lekin Yevropa itfokidagi davlatlar bu mahsulotlarni boshqa yerdan olishga kiyaladi chunki hali beri Arab davlatlari bilan logistika yoki quvirlar yoq shu uchun bu Yevropaga koprok zarar beradi.

Bu fiqirlardan song Rassiya qarori va Yevropa Itfokining koygan sanlsiyalari va G7 mamlakatlarini tasiri bilan kelajakdagi Yevropa davlatlarining nef,gaz ,komir oziq-ovqat mahsulolatiga bolgan noanikiliklar mavjud.Lkein ohirgi pragnozga karaganda 5 ta asosiy Geramaniyadigi iqtisodiy tadqiqotlar insututlari ularning fikricha bir barel uchun 135 dollirga chikadi Yevropada gaz narxi esa taxminan 2 baravarga oshadi va MVt/soat 200 yevroga etadi.Bu resurslar rasiya qarorlari va EI sanksiyalari tufayli urushdan oldingi narxiga nisbatan 25% oshishi kutilmokda.

Oldingi tovarlar narxi ko'p marta oshdi va bu insonlarni harid kilish kobiliyatiga tasir kildi. Birgina neft narxini hisobga olsak: Brent narxi 1999 yil fevralida bir barrel uchun 10,27 dollardan 2008 yil iyulida 133 dollarga, keyin 2008 yil dekabridagi 40 dollardan 2011 yil aprelida 123 dollargacha ko'tarildi. 2014 yil avgustigacha 100 dollardan yuqori bo'ldi. 2014 yildan beri inflyatsiyani hisobga olgan holda, O'shanda 100 dollar bugungi kundagi 120 dollarga to'g'ri keladi, shuning uchun neftning hozirgi

real bahosi hali tarixiy rekordlarga etib bormagan. Natijada esa, iqtisodchilar tovar narxlari oshishining iqtisodiyotga ta'sirini munosib tushunishadi va shunga karab pragnozlar kilishmokka va bu pragnozlar kaysidur manoda realika yaqinlashyapti.

Hamma gapirib otgan narsalarimizdan song bu amalyotlar bu sonlar darhol inflyasiyaga tasir kiladi. Tasir doirasi ancha yuqori bolishi aniq. Chunki Yevropa mamlakatlarida 2021 yilda elektr energiyasi, transport va isitish yoqilgisi shaxsiy istemol xarajatlariga 9,6 foizni 15,7 foiz esa oziq-ovqat istemol savachasini tashqil kildi.

Masalan, shaxsiy iste'moldagi energiya ulushi uchun 10 foizni olaylik va 50 foiz o'tishni nazarda tuting. Narxlarning taxmin qilingan 25 foizga ko'tarilishining bevosita ta'siri shunday $25 \text{ foiz} \times 0,1 \times 0,5 = 1,25 \text{ foizni}$ tashkil qiladi. Oziq-ovqat uchun, keling, 15 foiz ulush, 10 foiz o'sish, shuningdek, 0,5 foiz o'tishni faraz qilaylik. Ta'sir $10 \text{ foiz} \times 0,15 \times 0,5 = 0,75 \text{ foizni}$ tashkil qiladi. Bu iste'mol savati narxining dastlabki 2 foizga oshishini nazarda tutadi. Bu tasirlarga kegin firmalar va ishchilarning javoblari ham boladi.

Iqtisodiyot ushbu tavarlarni ishlab chiqarami yoki import kilami bari bir infilatsiya dinamikiasiga tasir otqazadi.

Yevropa Itfoki o'zi istemol kiladigon barcha energiya manbalarini (nef, gaz) ni sotib oladi, shu sababli bu resurslarning narxining oshishi energiya istemol kiluvchilarning real daromadlarini pasayishiga olib keladi. Xorijiy exportiyorlarning real daromadlari oshishiga olib keladi. Ular esa olgan foydalarini qanchasini Yevropaning foydasiga ishlatishi noaniq. BU narsa Yevropa Itfokidagi tavarlar narhiga va uning sotuviga tasir korsatadi. Tavarlarning narxini oshishi ichki talabga katta salbiy tasir korsatishi mumkun. Lekin yalpi talabga bu narsalarni tasiri u davlatning sof importyormi yoki yoqligi karab tasir kiladi. Neft bozorlari global ta'minotning qisqarishi cheklangan bo'lishini taxmin qilmoqda. Brent narxi urush boshlanishidan bir kun oldin bir barrel uchun 99 dollarni tashkil etdi, 2022 yil boshida 78 dollarga ko'tarildi; u qisqa vaqt ichida 133 dollargacha ko'tarildi, ammo (2022 yil 14 aprel) 110,13 dollarga tushdi, deylik, narxning 78 dollardan 100 dollarga, taxminan 25 foizga o'sishi. Neft importi (Rossiyadan va boshqa joylarda) EI-27 tomonidan 2021 yilda 5,900 million barrelga teng edi. Narxning bunday o'sishi Evropa Ittifoqi uchun real daromadning $5,900 \times 22 / 1,1$ (dollar-evro kursi uchun) pasayishini anglatadi. 118 milliard yevro yoki 2019 yil YaIMning 0,84 foizi.

Gaz bozorlari ham fevral oyidagi ko'tarilgan narxlardan orqaga chekindi, ammo ular yuqoriligicha qolmoqda. Masalan, Yevropa Ittifoqi uchun gazning o'rtacha narxining foizga o'sishi neft narxi bilan bir xil, taxminan 25 foiz. 2021-yilda gaz importi (Rossiya va boshqa joylardan) 170 milliard yevroga teng bo'ldi. Bu Yevropa Ittifoqi uchun real daromadning $170 \times 0,25 \dot{y}$ 42 milliard yevroga yoki 2019 yilgi YaIMning 0,3 foiziga kamayganini bildiradi.

Endi bu vazaiyatlar monetar siyosat va fiskal siyosatda kandy boladi. Qiska mudatda bunday narxlarning ozgarishidan bu siyosat rulari himoya kila oladimi

aholini. Taxminlarimizga kora narxlarning ortacha osishiga karab hisoblaganimizda, ish haqini hisobga olgan holda istemol narxining ortacha osishi 2 % tashqil qilmokda. Bu darda koprok Iqtisodiy kambag'al va bu resursalari kam davlatlar kop aziyat chekmokda masalan Slavakiya real daromadning pasayishi 2 barobarga teng. Uy hojaliklarni bu holatdan asrashni va bu iqtisodiy muamoni yengilashitirish hali oylanishmokda va hozircha 3 sarlavhada yechim berishmokda.

Vaqtinchalik energiya soliqlarini kamaytirish. 1 yordam bu tog'rida tog'ri keng qamrovli subsidiyalar masalan energiya soligini pasaytirish chunki bazi Yevropa davlarida bu solig' korsatkichlari juda ham baland. Yoli chegirmalar berish bilan buni yengilashtirish mumkun. Masalan, Fransiya fevral oyida elektr energiyasiga soliqlarni 1 yilga (8 milliard yevro yoki YaIMning 0,3 foiziga) kamaytirishni va 1 aprelda benzin solig'ini 4 oy muddatga litri uchun 15 sentga kamaytirishni joriy qildi. Taxminiy qiymati 2,2 milliard yevroni tashkil etadi, bu YaIMning taxminan 0,1 foizini tashkil qiladi. Ushbu subsidiya yozning boshida yanada maqsadli tizim joriy etilgunga qadar favqulodda to'xtash sifatida taqdim etiladi. Bu juda ko'zga ko'ringan, siyosiy ustunlik. Aksiz solig'iga o'xshash vaqtinchalik chegirmalar boshqa mamlakatlarda ham joriy qilingan, xususan, Germaniyada 23 mart kuni benzin solig'i litri uchun 30 sentga tushirilgan. BU berilgan chegirmalar enegriya istemolchilarini va ichki taklifni yaxshilash va aholinig daromadini kotarishga yordam beradi.

Bir martalik pul o'tkazmalari. Bunga asosiy variyant transferlar qilishdir chunki bu bilan oziq ovqat va gaz-neft istmoliga juda ham kata yordam beradi. Misol uchun, Germaniya 23 mart kuni bir kishi boshiga 300 yevro va bolalar uchun qo'shimchalar miqdorida universal bir yo'la to'lanadigan pul o'tkazmasini (Energiepreis-Pauschale) joriy qildi. O'tgan yili Fransiya oyiga 2000 yevrodan ko'p bo'lmagan daromadi bo'lgan odamlarga avtomatik ravishda 3,8 milliard yevro yoki YaIMning taxminan 0,2 foizini tashkil etadigan 100 yevrolik kompensatsiya inflyatsiyasini joriy qildi. Bunday choralar bozor narxlariga ta'sir qilishi dargumon. Oziq-ovqat, neft va gaz uchun (faqat qo'shimcha daromad shularga sarflangan darajada). Tranferlar yani pulni ozini berish oziq obqat sohasida juda yaxshi yondashuv bola oladi. Chunki bu bilan avalam bor halqni toyinishiga va savatchasida koproq narsasi bolishiga yorda beradi va ozining ichki bozoridagi takliflarga mos talab yaratishda asosiy richagi bola oladi.

Narxlarni tartibga solish. Masalan elektr naraxni marjinal narxidan ajratish. Yani bozordagi elektr narxlarini pasaytirish va marjinal harajatlarni unda olib tashla istemolchi foydasiga bolaigo harajatlarni kampaniya ozi ozlashirishi hukumat talb kiladi. Ispaniya, ayniqsa, elektr energiyasi narxining inflyatsion ta'sirini keskin tanqid qildi va mart oyida u Iberiya yarim orolini Evropa Ittifoqi elektr energiyasi bozoridan vaqtincha uzish uchun Evropa Ittifoqi ruxsatini oldi. Frantsiya mamlakatning asosiy elektr kompaniyasidan 2022 yil uchun narx o'sishini 4 foizgacha cheklashni va talabni shu narxda qondirishni so'radi.

Subsidiyalarga qarshi 2 ta fikr bildirish mumkun. Birinchidan bu energiyaga bolgan talabni osiradi vas hu tufayli enrgiya narxini kotarilishiga va uni kotarilib turishga sabab boladi.Istemoldagi narxlarning ozgarishi bozor narxlariga ham tasir kortsatadi shu tufayli bu har kanday davlatda foydalanilsa yoki johon bozoridagi ulushi baland bolsa bu muamopni keltirib chikaradi.Bilamizku Yevropa Itfokining barcha mamlakatlari bu narsani joriy kilsa tezda johon bozoridagi enrgiya manbalari oshadi va talabni yukoriligi sabab suzuvchan chiziq emas balki faqat oshadigon chiziq paydo boladi.2 turi esa evropanaing keljakdagi Rossiya bilan musnosabtlariga ham tasir korsatadi va oz boziridagi chegirmalar yoki subsidiyalar davlat ichidagi gaz ishlab chiqaruvchilariga yomon tasir kiladi.

Fisqal siyostda qarzlarni koplav berish uchun yoki qoshimcha yordam pullar ajratish EI monetary siyosatiga kanday tasir korsatadi.Moliyaviy harajatlar hozirda juda ham kopayib ketmokda chunki Rassiyaning bu tajovuzidan song Yevropa Itfoki mudafaga ketadigon haridalarni kuchaytirmokda va buni ozi ham katta harajatdir,unda song esa ukrainga qurol yarogdan yordam berish bu ham arzonga bolmidi,qochikinlarni moliyalshtirish ularga ham hazilakam pul ketmidi va eng balantdi energiya tizimidagi muamolardan kelib tushadigon harajatlar. Yevropa Itfoki YAIMning 2% dan oshmaslik kerakligini aytmokda lekin bu bolmasa kerak chunki harajatlar katta. Fiskal va monetar siyosat bir birga juda ham bog'lik.hozir bu muamolardan marqaziy banklar zarar kormokda va hususiy firmalar buni koplav berishini talab kilmokda.Agar pul massasini oshirib taklifni pasasytira olsa unda mrakaziy bank yutadi.Agar bu narsa Rassiyaga foyda bolsa emisiyani kotarmaydi shu tufayli hozirda juda ham katta naonikliklar mavjud. Lekin monetar siyosat bilan inflyatsiyani jilovlamsa davlatlar ancha kiynaladi.

Xulosa kilganda Yevropa uchun Ukrainadagi urush jua kata zarba boldi. Chunki qochkinlarga gamhorlik kilish mudofa va harbiy salohiyatni kuchaytirish energiya resurslarini kamayishi,oziq-ovqat mahsulotlarini kimatlashishi bular va gaz neft bozoridagi uzulishlar va ishchki bozorni va talabni pasayishi nacha kiyin holatga olib kelib koydi.

Energiya narxlari hozirgacha bo'lganidan ancha oshishi yoki urushdan oldingi darajaga qaytishi mumkin. Ya'ni, real daromadning yo'qolishi va inflyatsiya bosimi hozirgi prognozga qaraganda ancha katta bo'lishi mumkin yoki buning o'rniga kamroq muammo bo'lishi mumkin. Bu bizning oxirgi xulosamizga olib keladi. Moliyaviy va pul-kredit siyosati chaqqon bo'lishi kerak, bu zaruratga qarab o'zgartirish oson bo'lgan chora-tadbirlardan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bachmann, R., D. Baqaee, C. Bayer, M. Kuhn, A. Löschel, B. Moll, A. Peichl, K. Pittel, and M. Schularick. 2022. What if? The Economic Effects for Germany

of a Stop of Energy Imports from Russia. ECONtribute Policy Brief 028, March 7, https://www.econtributede/RePEc/ajk/ajkpbs/ECONtribute_PB_028_2022.pdf.

2. Baqaee, D., and B. Moll. 2022. What if Germany is cut off from Russian oil and gas? Markus Academy, April 7, <https://bcf.princeton.edu/events/david-baqaee-and-ben-moll-onwhat-if-germany-is-cut-off-from-russian-oil-and-gas/>.

3. Blanchard, Olivier, and Jordi Galí. 2007. Real wage rigidities and the New Keynesian model. *Journal of Money, Credit, and Banking* 39: 35–65.

4. Blanchard, Olivier. 2023. Fiscal policy under low interest rates. Forthcoming. MIT Press. Pre-publication version available at <https://fiscal-policy-under-low-interestrates.pubpub.org/>.

5. Bown, Chad P. 2022. Russia's war on Ukraine: A sanctions timeline. PIIE RealTime Economic Issues Watch, April 14, <https://www.piie.com/blogs/realtime-economic-issues-watch/russias-war-ukraine-sanctions-timeline>.

6. BP. 2021. *Statistical Review of World Energy*. London.

7. Darvas, Zsolt. 2022. Bold European Union action is needed to support Ukrainian refugees. Bruegel blog, April 6, <https://www.bruegel.org/2022/04/bold-european-union-action-is-needed-to-support-ukrainian-refugees>.